

Volba povolání žáků základních škol v kontextu rodiny : teoretická východiska a projekt disertační práce

Petr Hlad'o

Klíčová slova: žák základní školy, rodina, povolání

Anotace:

První část příspěvku podává teoretický úvod do problematiky profesní orientace a volby povolání žáků základních škol. Pozornost je zaměřena na vliv rodiny, roli školy a dalších institucí v této oblasti. Druhá část příspěvku představuje projekt disertační práce, očekávané výstupy z výzkumu a jejich využití.

Career choice of adolescents from secondary schools in the context of family: theoretical data and dissertation project

Key words: pupil, family, occupation.

Annotation:

First part of this paper focuses on the preparation of the adolescents for their career choice. The attention has especially been paid to the factors having an effect on the final decision-making about their career choice at the end of the elementary education – school and family. Second part describes dissertation project and its research.

1. Teoretická východiska disertační práce

1.1 Úvod do problematiky profesní orientace

Profesní orientaci, profesním a vzdělanostním aspiracím, vlivu rodiny na volbu povolání dětí a adolescentů se ve světě (především USA, Kanada, Austrálie, Velká Británie, Irsko, Německo, Švýcarsko a Rakousko) věnuje celá řada kvantitativních a kvalitativních výzkumů, přičemž některé z nich jsou zaměřeny na žáky zdravotně handicapované a sociálně znevýhodněné. V České republice jsou výzkumy v této oblasti méně časté a většinou na

danou problematiku pohlíží ze sociologického hlediska.

Rozhodování žáků o volbě povolání na konci základní školy představuje závažnou etapu v celoživotním procesu profesní orientace. Tato volba podle Hřebíčka (1987) znamená pro dospívající základní zaměření jejich celého dalšího profesionálního vývoje a patří mezi **nejzávažnější kroky v lidském životě** (srov. Klímová 1987; Mojžíšek 1981). Mojžíšek (1981) se domnívá, že správná profesní orientace má na jedince dalekosáhlý vliv a významně ovlivňuje jeho budoucnost. Vhodně umístěný jedinec má předpoklady být vyrovnanou osobností, s pocitem samostatnosti a společenské hodnoty své práce, má pocit sociální jistoty, který brání negativním depresivním prožitkům, neurotizaci, porušení stability osobnosti. Takový člověk může usilovat o zdravou seberealizaci, má předpoklady pro vyrovnaný rodinný život, zabezpečí své děti atd. Není-li profesní zaměření dořešeno, objevují se disharmonie možností a povinností, nespokojenost s prací, neklid, nejistota, konfliktní situace a pocity méněcennosti.

První volba povolání je většinou uskutečňována v **nelehké době fyzického a psychického dospívání** (obvykle ve věku 14 - 15 let), pro které je charakteristická „nízká úroveň schopnosti sebehodnotit se. Není v silách mladistvých plně obsáhnout a pochopit všechny závažné objektivní determinanty volby povolání a ani se plně vyznat v sobě samých“ (Hřebíček 1987, s. 44; srov. Krapta 1971; Hořánková 1995). Děti navíc volbu povolání subjektivně vnímají jako obtížný úkol (Hlad'o 2004, s. 142 - 143). Zvláště náročné je rozhodování zdravotně a sociálně znevýhodněných žáků. Volba povolání u nich probíhá komplikovaněji než u ostatních vrstevníků a navíc citlivěji vnímají všechny problémy, které jsou s ní spojeny (srov. Yanchak, Lease a Strauser 2005).

Bylo prokázáno, že žáci před volbou povolání hledají pomoc ve svém okolí. Zásadní instituci, která odedávna sehrávala při volbě povolání rozhodující roli, představuje rodina (Hřebíček 1984, s. 46).

1.2 Vliv rodiny na profesní orientaci žáků

Obecně lze říci, že volba povolání dospívajících je ovlivňována okolím, ve kterém žijí (Chen 1997). Největší vliv je připisován rodičům (Mau a Bikos 2000; Wilson a Wilson 1992 aj.). Děti jsou při formování profesních cílů signifikantně závislejší na svých rodičích, než na vrstevnících, učitelích a dalších vzorech (Peterson, Stivers a Peters 1986).

Vliv rodiny na volbu povolání je nepopíratelný. Na děti působí např. rodinné prostředí, ve kterém vyrůstají, přístup rodičů, úroveň rodinných interakcí, způsob komunikace v rodině a celková úroveň rodinné výchovy. Rodiče jako každodenní vzory předávají dětem kulturní

vzorce, postoje k práci a jednotlivým povoláním, sdělují jim svá očekávání a představy o jejich profesní budoucnosti. Děti se učí z postojů rodičů, jejich chování při práci a tím, jakým způsobem o práci mluví (srov. DeRidder 1990; Lankard 1995). Volba povolání je dále významně ovlivněna socioekonomickým statusem rodiny, jejím kulturním kapitálem, vykonávaným povoláním a dosaženou úrovní vzdělání rodičů.

Hovoříme-li o vlivu rodiny na profesní orientaci žáků, je třeba upozornit na skutečnost, že dospívající v mnoha případech podléhají při volbě povolání sugestivním přáním rodičů, která nemají základ v jejich reálných předpokladech zvolené povolání vykonávat (např. v nadání a schopnostech, školní zralosti, zájmech, zdravotním stavu apod.). „Rodiče často vycházejí ze své vlastní ctižádosti, z předsudků, subjektivních předpokladů, také však z nahodilých důvodů“ (Mojžíšek 1981, s. 175).

Mnoho zahraničních studií potvrdilo, že přestože jsou rodiče nejvýznamnějším faktorem při volbě povolání, nejsou vždy adekvátně informováni o tom, jak dětem pomáhat a připravit je na volbu povolání. Je zřejmé, že rodina není schopna naplnit svoji roli v této oblasti za všech okolností. Z tohoto důvodu je zvláště důležitá systematická podpora žáků ze strany školy a dalších institucí. Zvýšená pozornost by měla být věnována především žákům se speciálními vzdělávacími potřebami (obzvláště důležitá je pomoc žákům se sociálním znevýhodněním), jejichž rozhodování o volbě povolání je oproti vrstevníkům obtížnější, neboť je ztíženo celou řadou překážek a omezení.

1.3 Role školy a dalších institucí při profesní orientaci žáků

Otázkám profesní orientace a kariérového poradenství se u nás věnují paralelně dva vedle sebe působící rezorty: **Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy** a **Ministerstvo práce a sociálních věcí**. V působnosti rezortu školství jsou to *pedagogicko-psychologické poradny, speciálně pedagogická centra a jednotliví pracovníci působící přímo na školách*. V rezortu práce a sociálních věcí poskytují žákům a jejich rodičům informační a poradenské služby *Informační a poradenská střediska při úřadech práce*.

Škola zaujímá v přípravě žáků na volbu povolání klíčovou roli, neboť pomáhá dětem s utvářením reálného profesního cíle a perspektivy a vybavuje je kompetencemi potřebnými pro sebepoznávání. Hlavním posláním školního vzdělávání je připravit žáky pro zodpovědné rozhodování o další profesní a studijní orientaci a naučit je objektivně posuzovat všechny vlivy, které mohou tuto volbu ovlivňovat. Škola by měla u všech žáků rozvíjet potřebné vědomosti, dovednosti, návyky a postoje, pomáhat jim poznávat a rozvíjet vlastní schopnosti v souladu s reálnými možnostmi a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a

dovednostmi při rozhodování o vlastní životní a profesní orientaci.

Zajímavým zjištěním je, že poskytování informací o žákovi samém (o jeho schopnostech, zájmech a hodnotách) je pro formování a změnu postojů k povoláním účinnější, než poskytování informací o povoláních (Ježková a Kadlec 1981).

Školní příprava by podle Strádala a Nouzové (1995) měla předcházet vlastnímu rozhodnutí o volbě povolání. Nepředpokládá se, že žák bude na jejím konci definitivně rozhodnut, ale že si bude uvědomovat všechny faktory, které poté při své volbě uplatní. Školní příprava by podle výše uvedených autorů měla plnit především funkci motivační, sebezpoznávací, uvědomění si podstatných faktorů a kritérií a funkci informačně-orientační.

Významnou úlohu základní školy při přípravě žáků na volbu povolání zdůrazňuje také Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Na volbu povolání je zaměřen zejména tematický okruh **Svět práce** (zařazený ve vzdělávacím oboru **Člověk a svět práce**), v jehož rámci se žáci naučí orientovat se ve vzdělávací nabídce středních škol a v pracovních činnostech vybraných profesí. Tematický okruh Svět práce dále rozvíjí způsobilost žáků efektivně využívat profesních informací a poradenských služeb a posuzovat individuální možnosti při rozhodování o volbě vhodného vzdělávání a profesní přípravy.

Vedle informačně-vzdělávacího působení poskytují školy žákům a jejich rodičům také **služby kariérového poradenství**. Poradenství je zajišťováno pracovníky školy, tj. *výchovným poradcem, školním metodikem prevence, případně školním psychologem a školním speciálním pedagogem*. Dále na něm spolupracují *třídní učitelé, učitelé jednotlivých vyučovacích předmětů* (zvláště výchovného charakteru) a *vedení školy*. Systém kariérového poradenství se na jednotlivých školách liší. Ne na všech pracuje školní psycholog či školní speciální pedagog.

Cílem poradenských činností v oblasti profesní orientace je **poskytování pomoci žákovi při jeho konkrétním rozhodování**. Klíčovým poradenským subjektem, na který se žáci základních škol v otázkách volby povolání obrací nejvíce, je osoba **výchovného poradce** (srov. NÚOV 2003, s. 26 - 31). Žáci se na něj obrací především s žádostmi o informace o dalších možnostech studia, testování zájmů a schopností, příp. doporučení vhodného studijního oboru a povolání.

Přestože je na školách považována činnost výchovného poradce za jednu z nejdůležitějších, můžeme u ní shledat celou řadu nedostatků. Výchovní poradci jsou souběžně s poradenskými službami zatíženi vyučovací povinnostmi, dále vykonávají velké množství administrativní práce, včetně kontroly správnosti vyplněných přihlášek, vedení nástěnek, přípravy návštěv, exkurzí a besed, což se negativně odráží v časové kapacitě, kterou

mohou následně věnovat individuální práci se žáky a jejich rodiči. Výchovní poradci dále nedisponují kvalitními diagnostickými nástroji pro zjišťování zájmů a schopností žáků v souvislosti s volbou profese, které by mohli využívat bez pomoci psychologů (srov. NÚOV 2003, s. 55 - 56).

Na kariérovém poradenství se na některých školách podílí spolu s výchovným poradcem i **školní psycholog**. Školní psycholog disponuje obvykle nejen potřebnými odbornými znalostmi, ale zpravidla má větší časovou kapacitu pro řešení problémů jednotlivých žáků. Důležité je, aby oba subjekty měly jasné rozděleny kompetence a jejich práce byla vzájemně harmonizována.

Závěry Institutu pedagogicko-psychologického poradenství hovoří o nutnosti vytvořit vzorové rozdělení kompetencí a oblastí spolupráce pro jednotlivé funkce poradenství ve školství a předložit návrh koncepce školního poradenského pracoviště. V rámci projektu VIP Kariéra pracují od roku 2005 na 99 školách v ČR **školní poradenská pracoviště**, která budou po dobu 3 let poskytovat své služby všem žákům zapojených škol i jejich rodičům a pedagogicko-psychologickou podporu jednotlivým učitelům a pedagogickým sborům. Tato experimentální pracoviště by měla přiblížit poradenské a psychologické služby žákům a učitelům a provázat služby kariérového poradenství se vzděláváním a poskytováním informací potřebných pro volbu povolání. Výstupem projektu by měl být návrh strategie dalšího vývoje školních poradenských služeb v České republice.

Můžeme říci, že v rámci komplexního poradenského systému by měli poradenští pracovníci na školách plnit úlohu primárního, „záchytného“ subjektu, od kterého se v případě potřeby odvíjejí další specializované služby a odborná péče.

V poslední době je pozornost věnována dětem se speciálními vzdělávacími potřebami. Příprava této skupiny žáků na volbu povolání a kariérové poradenství realizované přímo na školách se nijak významně neliší od tradiční péče o ostatní žáky. Naopak, rizikové děti jsou častěji odkazovány na vnější instituce a odborníky (pedagogicko-psychologické poradny, Informační a poradenská střediska při úřadech práce, klinické psychology aj.).

1.4 Závěrečné shrnutí teoretického úvodu

Volba povolání představuje jeden z klíčových úkolů období dospívání. Žáci před ní musí posoudit celou řadu faktorů. Na jedné straně stojí **osobnost žáka** a *předpoklady pro výkon určitého povolání*, na druhé straně **svět práce** a *požadavky povolání*. Rozhodovací proces pak představuje **hledání souladu mezi oběma kategoriemi**.

Konečné rozhodnutí by mělo být konsenzem mnoha hledisek, která je třeba zohlednit

a zodpovědně posoudit. Podle odborníků je potřeba si odpovědět na otázky: „*Kdo jsem, co umím, co jsem schopen, ale i ochoten dělat?*“. V úvahu je třeba vzít školní prospěch, zájmy a osobnostní předpoklady, profesní perspektivy se zvoleným povoláním, ale také zdravotní stav, místo bydliště, možnosti dopravy, finanční situaci rodiny a celou řadu dalších aspektů.

Aby byli žáci tohoto rozhodování schopni, musí dosáhnout dostatečného stupně sebepoznání, naučit se plánovat, řešit problémy a vyrovnávat se s nimi, získat orientaci v informacích důležitých pro volbu povolání a dovednosti se s nimi pracovat.

Žáci fakticky potřebují před konečným rozhodováním o volbě povolání systematickou přípravu a pomoc svého okolí, což je především úkolem rodiny a školy. Obě instituce by měly žáky vést a motivovat k tomu, aby si uvědomili potřebu odpovědného přístupu k volbě povolání, význam vzdělávání pro život a zodpovědnost za své rozhodování. Jako zcela nezbytné se ukazuje **posilování spolupráce a komunikace mezi rodinou a školou**. Efektivní komunikace mezi všemi zúčastněnými subjekty představuje nezbytný základ kvalitní přípravy žáků na volbu povolání.

Závěrem lze konstatovat, že rodina i škola mohou dětem pomáhat, radit, doporučovat. Je to však dospívající, kdo by se měl nakonec rozhodnout.

2. Projekt disertační práce

2.1 Cíle výzkumu

- Pochopit rozhodovací proces volby povolání na konci základní školy a zjistit, jak jej prožívají, vidí a chápou dospívající a jejich rodiče.
- Porozumět problémům, které musejí žáci při své cestě za konečným rozhodnutím řešit.
- Stanovit dílčí etapy rozhodovacího procesu a definovat jejich klíčové úkoly.
- Poznat faktory, které aktuálně české děti při rozhodování nejvíce ovlivňují (potvrdit četná zjištění, že rodina v procesu volby povolání zaujímá nejvýznamnější roli).
- Definovat hlavní problémy a rizika volby povolání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a srovnat je s normálními žáky.
- Zjistit, jakou úlohu při volbě povolání hraje škola a další poradenské instituce.
- Odpovědět na otázku, zdali si rodiče uvědomují svůj zásadní vliv na děti a na základě čeho svým dětem radí s výběrem povolání, jaké informační a poradenské zdroje využívají.

2.2 Dílčí výzkumné otázky (vztahující se k působení rodičů)

- Uvědomují si rodiče svůj vliv na děti?
- Kdy se začínají rodiče zabývat volbou povolání svých dětí?
- Co aktivizuje rodiče k zájmu o volbu povolání?
- Chápu rodiče volbu povolání jako záležitost rodičů nebo dětí?
- Jaký význam připisují rodiče aktu volby povolání na konci základní školy?
- Jakým způsobem rodiče připravují své děti na volbu povolání?
- Jak se rodiče na svoji úlohu při volbě povolání dětí sami připravují?
- Komunikují rodiče se školou a jakou vidí její roli v této oblasti?
- S jakými dalšími institucemi rodiče v této oblasti spolupracují?
- Je patrný dominantní vliv některého z rodičů při volbě povolání?
- Jaký vliv má vzdělání rodičů a vykonávané povolání na volbu povolání dítěte?

2.3 Dílčí výzkumné otázky (vztahující se k dětem)

- Jaký význam připisují děti volbě povolání?
- Snaží se žáci své rozhodování odsouvat na pozdější dobu tím, že volí častěji všeobecné vzdělávání?
- Na jaké pozici stojí vzdělání v rámci hodnotového žebříčku dětí?
- Chápu děti volbu povolání jako záležitost rodičů nebo dětí?
- Zajímají se děti o profese, obory a školy dříve než jejich rodiče?
- Jaké zdroje informací děti využívají?
- Využívají děti služeb kariérového poradenství?
- Kdo jejich rozhodování nejvíce ovlivňuje?
- Identifikují se děti při svém rozhodování s přáním rodičů?
- V čem se liší rozhodovací proces normálních žáků a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami?

2.4 Výzkumný postup

Při výzkumu bude použita **smíšená strategie**. Při kombinování kvalitativních a kvantitativních strategií použijí schéma **sekvenčního kombinování** QUAL → quan (Hendl 2005, s. 277). Výzkum bude započat jako kvalitativní s použitím postupu **konstantní komparace** (Gavora 2000, s. 143). Hypotéza a teorie kvantitativního výzkumu nebudou

stanoveny na počátku výzkumu, nýbrž v průběhu kvalitativního zkoumání analýzou získaných informací.

Hlavním cílem kvalitativního výzkumu je hlouběji proniknout do složitých rozhodovacích procesů a sociálních vazeb, které toto rozhodování o volbě povolání ovlivňují a pochopit klíčové problémy, které musí žáci a jejich rodiče při cestě za tímto rozhodnutím řešit.

Na základě analýzy dílčích závěrů kvalitativního výzkumu budou navrženy a precizovány hypotézy kvantitativní části výzkumu. Kvantitativní šetření umožní zpřesnit a zobecnit závěry zjištěné kvalitativními metodami.

Kvalitativní výzkum bude realizován pomocí **případové studie**, která se zaměří na podrobný rozbor a popis několika případů. V průběhu jednoho roku před ukončením povinné školní docházky bude u vybraných žáků sledován proces volby povolání, její prožívání, vliv rodičů a vzájemné interakce, vlivy a působení školy, prospěch a zaměření žáka, vliv spolužáků a dalších faktorů s cílem pochopit a popsat rozhodovací procesy v této oblasti, okolnosti, které rozhodování ovlivňují, způsoby ovlivňování rozhodování dospívajících ze strany rodičů a vlivy, které naopak působí na rodiče.

2.5 Stanovení výzkumného vzorku

Výběr účastníků kvalitativního výzkumu bude proveden **záměrným výběrem** šesti žáků 8. tříd (ve školním roce 2006/2007). Kritériem vzorkování by mělo být poměrné zastoupení žáků z velkého města (Brno), malého města a vesnice (okres Brno – venkov). Podmínkou je, aby děti vyrůstaly v úplných rodinách, nepatřily do skupiny žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a rodiče a škola byli ochotni na výzkumu spolupracovat. Další účastníci studie budou získáni **kumulativním výběrem** formou tzv. sněhové koule (snowball sampling). Celkový rozsah vzorku bude určen **saturací**.

Paralelně s touto případovou studií bude probíhat longitudinální výzkum se shodnou metodologií (doc. Lazarová) u žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Výstupy obou studií budou analyzovány a srovnány, aby bylo možné postihnout rozdíly volby povolání normálních žáků a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

2.6 Metody sběru dat

Při longitudinálním výzkumu budou použity následující metody sběru dat: **anamnéza** žáka a rodiny, **studium dokumentů** (dokumenty školy, vysvědčení žáka, přihláška na střední školu, výtvary žáka atd.), **semistandardizované interview** (s žákem, rodiči, třídním učitelem,

výchovným poradcem nebo školním psychologem), **skupinové interview rodiny**, **elektronické rozhovory se žákem** (ICQ, chat), **standardizované psychologické testy** (profesní diagnostika COMDI, dotazník volby povolání a plánování kariéry DVP, test profesních zájmů B-I-T II, test rodinného systému FAST aj.).

Data budou se souhlasem účastníků zaznamenávána na záznamové zařízení (diktafon) a průběžně přepisována formou komentované transkripce a uchována v digitální podobě (vč. kopií testů, dokumentů, zpráv, fotografií atd.).

Validita výzkumu bude dána dlouhodobostí výzkumu, datovou triangulací a triangulací výzkumníků.

2.7 Analýza dat případové studie a vyhodnocení

Kvalitativní materiál bude **analyzován s využitím přístupu Milese a Hubermana** (Hendl 2005, s. 226 – 238, s. 362) za pomoci počítačového programu **ATLAS/ti**. Získaná data budou *kódována*, aby mohla být roztržena do *kategoriálních systémů*. Kategoriální systémy budou na počátku výzkumu průběžně utvářeny ze získaného empirického materiálu. Předpokládaná sekvence analýzy dat: 1) terénní poznámky, 2) přepis, 3) kódování, 4) zobrazení, 5) závěry, 6) návrh kostry zprávy, 7) zpráva.

2.8 Očekávané výstupy z výzkumu a jejich využití

- Podrobný popis procesu rozhodování o volbě povolání a stanovení jeho klíčových etap z pohledu žáků a jejich rodičů.
- Definice faktorů působících na volbu povolání žáků a jejich intenzity a vzájemných vazeb.
- Komparace dat případové studie normálních dětí s výsledky případové studie dětí se speciálními vzdělávacími potřebami.
- Návrh doporučení pro rodiče, jak pomáhat dětem při volbě povolání.
- Disertační práce.

2.9 Závěr

Přes počáteční problémy, kterým se nevyhne žádný výzkumník, byl kvalitativní výzkum započat podle původního plánu v květnu 2007. Největší překážku představovalo nalezení vhodných účastníků, kteří by byli ochotni na výzkumu dlouhodobě spolupracovat.

První předpokládané výstupy lze očekávat na jaře 2008. Na jejich základě bude navrženo a realizováno kvantitativní šetření. Již dnes můžeme říci, že prováděná interview přinášejí nové informace, které pomohou lépe pochopit náročný proces volby povolání žáků základních škol.

Literatura:

DeRIDDER, L. *The Impact of Parents and Parenting on Career Development*. Knoxville : Comprehensive Career Development Project, 1990.

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno : Paido, 2000.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. Praha : Portál 2005.

HLAĐO, P. Aby děti nastoupily do správného vlaku. *In Rodina a škola*, roč. 54, č. 2 (únor 2007), s. 20 - 23.

HLAĐO, P. *Příprava žáků základních škol na volbu povolání (rigorózní práce)*. Brno : Masarykova univerzita, 2004.

HOŘÁNKOVÁ V. et al. *Metodická příručka poradce pro volbu povolání*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1995.

HŘEBÍČEK, L. *Profesionální orientace mládeže*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1984.

HŘEBÍČEK, L. *Výchova a profesionální orientace*. Praha : SPN, 1987.

CHEN, C. P. Career Projection: Narrative in Context. *In Journal of Vocational Education and Training*, vol. 49, no. 2 (Jun 1997), p. 311 - 326.

JEŘÁBEK, J., TUPÝ, J. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. Praha : VÚP, 1995.

JEŽKOVÁ, V., KADLEC, J. *Orientace žáků základních a středních škol na povolání a k volbě dalšího studia a profesionální orientace vysokoškolských studentů*. Praha : Ústřední knihovna PeF UK, 1981.

KLÍMOVÁ, M. aj. *Teorie a praxe výchovného poradenství*. Praha : SPN, 1987.

KRAPTA, M. *Teoretické i praktické otázky socioprofesionální orientace mládeže*. Praha : Ústav školských informací, 1973.

LANKARD B. A. Family Role in Career Development [online]. c2007, [cit. 2007-06-03]. *In ERIC Digest*, no. 164 (1995). Dostupné z WWW: <<http://www.eric.ed.gov>>.

MAU, W. C., BIKOS, L. H. Educational and Vocational Aspirations of Minority and Female Students: A Longitudinal Study. *In Journal of Counseling & Development*, vol. 78, no. 2 (Spr 2000), p. 186-194.

MOJŽÍŠEK, L. *Pracovní výchova, polytechnické vzdělání a profesní orientace (Systém a subsystémy pracovní výchovy)*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1981.

PETERSON, G. W., STIVERS, M. E., PETERS, D. F. Family versus Nonfamily Significant Others for the Career Decisions of Low-Income Youth. *In Family Relations*, vol. 35, no. 3 (Jul 1986), p. 417 – 424.

STRÁDAL, J., NOUZOVÁ, Z. *Příprava žáků pro profesní orientaci. Metodická příručka pro učitele základních škol*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1995.

Výzkum služeb kariérového poradenství a potřeb jeho klientů na základních a středních školách v ČR. Souhrnná zpráva. Praha : NÚOV, 2003.

WISLON, P. M., WILSON, J. R. Environmental Influences on Adolescent Educational Aspirations: A Logistic Transform Model. *In Youth & Society*, vol. 24, no. 1 (Sep 1992), p. 52-70.

YANCHAK, K. V., LEASE, S. H., STRAUSER, D. R. Relation of Disability Type and Career Thoughts to Vocational Identity. *In Rehabilitation Counseling Bulletin*, vol. 48, no. 3 (Apr 2005), p. 130 – 138.